

**СЕМАНТИЧНІ ТА ВАЛЕНТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПРЕДИКАТІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ
«ПЕРЕЖИВАННЯ ЗАЗДРОСТІ» В ПОЛЬСЬКІЙ,
УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ**

У статті досліджуються семантичні і валентнісні особливості лексичних одиниць, що позначають переживання заздрості в польській, українській і російській мовах. Порівнюються моделі керування, описуються семантичні валентності предикатів — Експерієнцера, Об'єкта і Причини емоції.

Ключові слова: предикат, актант, валентність, дефініція, модель керування.

Однією з активно досліджуваних проблем у сучасній лінгвістиці є проблема взаємозв'язку семантичних і синтаксичних властивостей дієслівної лексики. С. Д. Кацнельсон свого часу зазначав, що дієслівний предикат, виражаючи певне значення, водночас містить у собі макет майбутнього речення, він має «місця» або «гнізда», що в реченні заповнюються словами¹. Традиція описувати семантику дієслова через типові ситуації з учасниками, або актантами, веде свій початок від генеративної лінгвістики. Л. Теньєр пропонував уявляти дієслово у вигляді своєрідного атома з гачками, що притягує до себе більшу чи меншу кількість актантів, яку він називав дієслівною валентністю². С. Д. Кацнельсон у валентності бачив «щось більше, ніж здатність вступати в синтаксичні відношення»³. Під цим поняттям він розумів синтаксичну потенцію, закладену в лексичному значенні слова. Фактично російський учений висував думку про те, що валентність визначається лексичним значенням слова: «валентність — це властивість значення, у якому є ніби “порожні місця” або “рубрики”, які потребують заповнення, як рубрики в анкеті»⁴. Ю. Д. Апресян, вибудовуючи принципи інтегрального опису мови, великого значення надавав теорії Ч. Філмора про дослідження лексичного значення слова за допомогою предикатно-аргументного синтаксису. Зокрема, він звертав увагу на те, що американський лінгвіст у структурі предиката виділяв не лише кількість аргументів (поверхнева структура), але і їхнє семантичне наповнення, або ролі (глибинна структура)⁵. Теорія валентності знайшла своє продовження в працях багатьох мовознавців, які почали виокремлювати семантичні та синтаксичні валентності⁶.

¹ Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление.— М., 1972.— С. 88.

² Теньєр Л. Основы структурного синтаксиса.— М., 1988.— С. 250.

³ Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности // Вопр. языкознания.— 1987.— № 3.— С. 20.

⁴ Там же. — С. 21.

⁵ Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка.— М., 1974.— С. 24–25.

⁶ Докладніше про це див., зокрема: Гальона Н. П. До питання про семантико-синтаксичну валентність та її різновиди // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : Сер. 10. Проблеми граматики і лексикології української мови.— 2009.— Вип. 5.— С. 132–136.

Наше дослідження стосуватиметься семантичних і валентнісних особливостей лексичних одиниць, що позначають переживання заздрості в польській, українській і російській мовах. Якщо емоції кластера «Жалость» В. Ю. Апресян називає емоціями хорошого ставлення, що викликані поганими подіями⁷, то емоційні переживання групи «Заздрість» можна назвати емоціями поганого ставлення, які викликані хорошими подіями. Описати їх можна через ситуацію, у якій Експерієнцер відчуває щось погане до Об'єкта через те, що з ним відбувається щось хороше. Основними мовними репрезентантами переживання емоцій є дієслівні предикати. На наш погляд, дієслова семантичного поля «Заздрість», так само як і семантичного поля «Співчуття»⁸, мають три семантичні валентності — Експерієнцера, Об'єкта та Причини. Хоч у науковій літературі актантно-рольову структуру предикатів на позначення переживання заздрості різні дослідники представляють по-різному.

Українська дослідниця О. Ясіновська у складі трьохактантної структури заздрості виділяє суб'єкта (носія стану), об'єкта (стосовно кого виявляється почуття) та предмет (те, що викликає заздрість)⁹. На думку В. Г. Гак, заздрість можна описати за допомогою ситуації, у якій беруть участь суб'єкт (S), предмет заздрості (O) та «господар» предмета, що викликає заздрість (T). Учений подає два можливі варіанти ситуації: $S^+ > T (-O)$ та $S^- > T (+O)$, тобто, якщо T не володіє O, це викликає позитивні емоції в S, якщо ж T володіє O, то в S це викликає негативні емоції і він може захотіти отримати O¹⁰. Дозволимо собі подискутувати з автором, оскільки вважаємо, що заздрість виникає лише тоді, коли, користуючись метамовою В. Г. Гак, «господар» (T) володіє предметом заздрості (O), тобто ми погоджуємося з другим варіантом ситуації: $S^- > T (+O)$. Перший варіант $S^+ > T (-O)$ — «T не володіє O, і це викликає позитивні емоції у S», на нашу думку, репрезентує не заздрість, а близьку до заздрості емоцію злорадства. За версією С. Г. Воркачова, у семантичній структурі російського предиката *завидовать* є місце для суб'єкта, прямого об'єкта (блага та якості, яким заздять) та непрямого об'єкта (особа, якій заздять)¹¹. Польська дослідниця М. Гугала вказує, що в текстах, які описують переживання заздрості, можна виділити три актанти: експерієнцера (X), об'єкта заздрості (Y) — предмет, якому заздрить експерієнцер, та особу (Z), якій заздрить експерієнцер і з якою він себе порівнює. Проте, як зазначає авторка, на поверхні висловлення, що описує заздрість, необов'язково має з'являтися інформація про всіх трьох учасників, цілісну картину ситуації можна найчастіше відтворити на основі контексту¹². О. Є. Філімонова пропонує загальну модель опису переживання заздрості в англійській мові: $S \text{ envy } S_n (O)$, де S — суб'єкт емоції, S_n — суб'єкт або суб'єкти, на яких скерована емоція, O — об'єкт або властивість, які є бажаними, але володіти якими неможливо. Уживан-

⁷ Апресян В. Ю. Валентность стимула у русских глаголов со значением эмоций: связь семантики и синтаксиса // Рус. яз. в науч. освещении.— М., 2015.— № 1 (29).— С. 53.

⁸ Про валентнісні характеристики дієслівних репрезентантів емоцій групи «Співчуття» див.: Ніколаєнко Л. І. Семантика і валентність дієслів семантичного поля «Співчуття» (на матеріалі польської, української та російської мов) // Мовознавство.— 2017.— № 2.— С. 44–54.

⁹ Ясіновська О. Концептуалізація заздрості у християнській культурній парадигмі // Вісн. Львів. ун-ту : Сер. філол.— 2011.— Вип. 52.— С. 71.

¹⁰ Гак В. Г. Актантная структура грехов и добродетелей // Логический анализ языка. Языки этики.— М., 2000.— С. 93.

¹¹ Воркачев С. Г. Зависть и ревность: к семантическому представлению моральных чувств в естественном языке // Изв. РАН: Сер. лит. и яз.— 1998.— Т. 57. № 3.— С. 41.

¹² Gugała M. Pojęcie zazdrości i jego wykładniki leksykalne w języku polskim // Poradnik Językowy.— 2004.— N 6.— S. 53.

ня в моделі дужок авторка пояснює факультативністю представлення об'єкта в поверхневій структурі¹³.

Як свідчить аналіз теоретичних джерел, серед мовознавців немає одностайності щодо складу учасників ситуації, яка репрезентує переживання емоції заздрості. Те, що багато дослідників називає предметом заздрості, необов'язково має бути конкретною річчю, досить часто заздрість викликають абстрактні поняття (успіхи, слава). Ми називаємо цей актант Причиною і повністю погоджуємося з О. М. Вольф у тому, що модель опису емоційних переживань неодмінно мусить включати Причину, експліцитну чи імпліцитну, оскільки будь-яка емоційна реакція завжди є наслідком певного впливу. «Причина емоції — це подія, яка може позначатися в різний спосіб як у межах певного висловлення, так і поза його межами»¹⁴. Як зауважує лінгвістка, деякі автори розглядають Причини як Об'єкти емоцій: *Он испугался лая собаки, де лай собаки можна сприймати і як Причину переляку, і як Об'єкт емоційного ставлення*¹⁵. Гадаємо, що в наведеному прикладі *лай собаки* слід трактувати як два окремі актанти — Причину (*лай*) та Об'єкт (*собаки*). Інша російська дослідниця, А. А. Залізник, стверджує, що в деяких предикатів другий актант може бути одночасно і Причиною, і Об'єктом внутрішнього стану¹⁶. Зазначимо, що в таких ситуаціях досить часто використовують термін Стимул, щоправда іноді його вживають лише як синонім до Причини¹⁷. У своєму дослідженні ми дотримуємося думки про те, що актантно-рольова структура предикатів на позначення переживання заздрості в польській, українській і російській мовах складається з трьох учасників: Експерієнцера, Об'єкта та Причини. Причина фактично позначає предмети чи властивості, які наявні в Об'єкта і відсутні в Експерієнцера і які останній також хотів би мати.

Як відомо, словникові дефініції часто не дають потрібного уявлення про дієслова емоцій, оскільки представляють їх через синоніми або конструкції з іменниковими назвами емоцій. Досить поширеним способом опису семантики лексичних одиниць є семантична мова, або метамова. Л. Йорданська російську лексему *завидовать* тлумачить таким чином: *А завидует С в В* — «А роздратований через відсутність у А факту В, який А прагне мати, і через наявність факту В у С»¹⁸. Ю. Д. Апресян подає таку семантичну експлікацію цього дієслова: *Х завидует Z-у* — «Х не має Z-а, а Y має Z, і X переживає негативну емоцію, що каузується бажанням, щоб Y не мав Z-а, а X мав Z»¹⁹. Польський мовознавець М. Гроховський не погоджується з Ю. Д. Апресяном і заперечує наявність семантичного компонента 'щоб хтось не мав чогось' у семантичній структурі як дієслова *завидовать*, так і польського відповідника *zazdrościć*²⁰. Він стверджує,

¹³ Филимонова О. Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте.— СПб., 2007.— С. 315.

¹⁴ Вольф Е. М. Эмоциональные состояния и их представление в языке // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов.— М., 1989.— С. 65.

¹⁵ Там же.— С. 56.

¹⁶ Залізник Анна А. Многозначность в языке и способы ее представления.— М., 2006.— С. 445.

¹⁷ Див., зокрема: Апресян В. Ю. Валентность стимула у русских глаголов...— С. 41; Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики.— М., 2004.— С. 278.

¹⁸ Jordanskaja L. Próba leksykograficznego opisu znaczeń grupy rosyjskich słów oznaczających uczucia // Semantyka i słownik: praca zbiorowa pod red. A. Wierzbickiej.— Wrocław, 1972.— S. 120.

¹⁹ Апресян Ю. Д. Избранные труды.— М., 1995.— Т. 1.— С. 107.

²⁰ Grochowski M. Pojęcie zazdrości. Próba eksplikacji semantycznej // Acta Universitatis Nicolai Copernici : Filologia polska XXXI.— 1990.— Z. 192.— S. 42.

що всупереч досить поширеним поглядам заздрість не є почуттям, яке можна порівняти з ненавистю до когось, також це не є стан роздратування чи прикrostі через те, що комусь добре. Автор пропонує власну семантичну експлікацію дієслова *zazdrościć*: *X zazdrości Y-owi, że YP* — «X думає, що X не P; X думає, що YP; X думає, що Y-у добре, що YP; X відчуває, що X-у погано, бо X думає, що X не P і X хоче P; X відчуває, що X був би задоволений, якби XP»²¹. Подібне тлумачення переживання емоції, що позначається польським іменником *zawiść*, подає і А. Вежбицька: *X czuje zawiść* — «іноді хтось думає приблизно так: “щось хороше сталося з кимось іншим, це не сталося зі мною; я хочу, щоб такі речі, як ця, відбувалися зі мною”, тому цей хтось відчуває щось погане; X відчуває щось подібне»²². Зауважимо, що словникові дефініції польського іменника *zawiść* включають семи ‘неприятнь’ та ‘ненависть’, пор.: «silne uczucie niechęci, nienawiści do kogoś z powodu jego sukcesów, powodzenia» (USJP)²³. Російський мовознавець І. Г. Милославський ситуацію, яку позначає дієслово *завидовать*, описує так: «X має А, а Y, який не має А, переживає стосовно X погані почуття. У випадку чорної заздрості погані почуття Y стосовно X доходять до побажання X найстрашнішої біди, у випадку ж білої заздрості Y просто також хоче мати те, що має X, не відчуваючи при цьому жодних поганих почуттів до X»²⁴. На нашу думку, кожен переживає ту чи іншу емоцію індивідуально, по-своєму. У когось заздрість — це лише бажання мати те, що має Об’єкт, у іншого вона забарвлена неприємно чи навіть ненавистю до Об’єкта. Однак усі типи переживання заздрості об’єднує Причина — те, що має Об’єкт заздрості і не має Експерієнцер. Це становить безумовну цінність для Експерієнцера, тому він страждає і дуже прагне також це мати.

У сучасній польській мові переживання емоції заздрості об’єктивується дієсловом *zazdrościć*: «odczuwać zazdrość; odczuwać żal z powodu tego, że komuś się dobrze powodzi, że ktoś coś ma, pragnąc tego dla siebie» (SJPD), «cierpieć z powodu czyichś sukcesów, czyjegoś powodzenia, odczuwać żal, że ktoś posiada to, czego się samemu nie ma; odczuwać zazdrość» (SWJP). Польський іменник *zazdrość*, на відміну від дієслова, позначає два почуття: заздрість — «(1) uczucie przykrości, żalu spowodowane czyimś powodzeniem, szczęściem, stanem posiadania itp. i chęć posiadania tego samego» та ревності — «(2) uczucie niepokoju co do wierności osoby kochanej, podejrzliwość i dążenie do wyłączności w tym zakresie, chęć przeciwdziałania ewentualnemu naruszeniu tej wyłączności» (SJPD). На морфо-синтаксичному рівні відмінність між почуттями виражається в різній валентності: *zazdrość o co* позначає заздрість, *zazdrość o kogo* — ревності. Можна сказати, що польська лексема *zazdrość*, на думку Є. Є. Стефанського, позначає синкретичне, нерозчленоване почуття заздрості-ревності²⁵. Крім цього, на позначення сильної заздрості в польській мові вживається іменник *zawiść* «silne uczucie niechęci do kogo na widok jego sukcesów, powodzenia; silna zazdrość» (SJPD), «silne uczucie niechęci, nienawiści do kogoś z powodu jego sukcesów, powodzenia» (USJP). Однокореневі дієслова *zawidzieć* «daw. a) czuć do kogo

²¹ Ibid. — S. 43.

²² Wierzbicka A. Semantyka: Jednostki elementarne i uniwersalne.— Lublin, 2006.— S. 193.

²³ Список умовних скорочень див. у кінці статті.

²⁴ Милославский И. Великий, могучий русский язык // Наука и жизнь.— 2009.— № 6.— С. 30.

²⁵ Стефанский Е. Е. Концептуализация негативных эмоций в мифологическом и современном языковом сознании (на материале русского, польского и чешского языков): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.— Волгоград, 2009.— С. 24.

zawiść; zazdrościć komu; b) nienawidzieć kogo, czego» (SJPD) та *zawiścić* «daw. czuć zawiść; zazdrościć» (там же) є застарілими і в сучасній мові не функціонують. Дієслово *zazdrościć*, на відміну від іменника, є моносемантичним, позначає лише переживання заздрості і має такі моделі керування ²⁶:

Ktoś zazdrości komu, że ..., напр.: «I tak wiem, zazdrozczą mi, że ojciec ma sklep» (О. Мінковський), «<...> a nawet zaczął zazdrościć pannie Marioli, że taką pracę znalazła tuż obok, gdy one muszą jej szukać na Zachodzie» (Є. Ставінський), «Ona była taka dobra. Wszyscy mi zazdrościli, że mam taką wspaniałą żonę» (М. Чеслік), «Zazdrościł kolegom, że głupcy, tumany bez wykształcenia, a mają domy, samochody, pieniądze» (В. Корчинська); **Ktoś zazdrości komu czego**, напр.: «Waldemar ma poważne plany, chodzi na kurs pomaturalny, chce otworzyć pracownię fotograficzną <...> Ma malucha, którego mu wszyscy zazdrozczą» (Є. Новацька), «Zazdrościła mu tej góry pieniędzy, sama dobrze nie wiedząc, co by z nią zrobiła na jego miejscu» (К. Болгар), «Wasza złość na mnie polega tylko na tym, że mi zazdrościcie siły, której nie macie» (С. Віткевич); **Ktoś zazdrości komu kogo (z jakiego powodu)**, напр.: «Zazdrościli Henrykowi takiego pięknego samochodu i takiej dziewczyny. Obejmowałam go wtedy i opierałam mu głowę na ramieniu, a onjechał dumny i wyprężony i uśmiechał się pod nosem» (М. Соболев), «Marysia poszła do szkoły. Uczyła się bardzo dobrze. Nauczyciele mówili, że ma wielkie zdolności. Wszyscy na wsi zazdrościli Kropie takiej córki. Bo ona i w domu umiała wszystko zrobić» (Е. Нізюрський).

В останній моделі керування Причиною є інша особа та пояснення, чому саме вона викликає почуття заздрості. Модель **Ktoś zazdrości komu, że ...**, де Причина об'єктивується у формі підрядного речення, легко перетворюється на спрощену модель **Ktoś zazdrości komu czego/ kogo**, у якій Причина виражена іменником у родовому відмінку, напр.: *Zazdrościł kolegom, że mają domy, samochody, pieniądze* > *Zazdrościł kolegom domów, samochodów, pieniędzy. Wszyscy mi zazdrościli, że mam taką wspaniałą żonę* > *Wszyscy mi zazdrościli takiej wspaniałej żony*. Об'єкт при дієслові *zazdrościć* завжди має форму давального відмінка.

У ролі предиката емоційного стану заздрості в польській мові також може виступати прикметник *zazdrosny* в першому значенні: «(1) прагнучу tego, co ma ktoś inny, odczuwający żal, że komuś się powodzi lepiej niż jemu; świadczący o czyjejsz zazdrości» (SJPD), «(1) cierpiący z powodu czyichś sukcesów, czyjegoś powodzenia; pragnący mieć to, co posiada ktoś inny; będący wyrazem czyjejsz zazdrości» (SWJP). Причина в моделях керування з прикметниковим предикатом завжди об'єктивується іменником в акузативі з прийменником *o*. Об'єкт виражається родовим відмінком належності або присвійним займенником, однак він не завжди присутній у моделі:

Ktoś jest zazdrosny o co (kogo / czyje), напр.: «Najpierw byłem zazdrosny o sukcesy Roberta, a potem ta zazdrość zmieniła się w podziw <...>» (І. Ірединський), «Dwaj bracia Małego Kruka, zazdrośni o jego przywódcze talenty, usiłowali go zamordować» (З. Теплицький), «Może też niektóre z nich były zazdrosne o jej rosnące wpływy, i wykorzystały szansę, aby się jej pozbyć z Kolegium?» (Е. Гайнич); **Ktoś jest zazdrosny o co**, напр.: «Zawsze byłam dobrą suflerką. I nie jestem

²⁶ Визначення моделей керування ми здійснювали шляхом аналізу фактичного матеріалу з національних лінгвістичних корпусів: Narodowy Korpus Języka Polskiego.— <http://nkjp.pl>; Український національний лінгвістичний корпус.— http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/; Національний корпус російського мови.— <http://www.ruscorpora.ru>.

zazdrosna o oklaski» (Г. Ковалевська), «Grafomanka zazdrosna o sławę literacką» (Ю. Ген), «Był jakiś... trudno ująć to jednym zdaniem... może zawistny, zazdrosny o wszystko, chyba tak» (М. Гарни).

Причина разом з Об'єктом почуття може об'єктивуватися в підрядному реченні:

Ktoś jest zazdrosny, że ..., напр.: «Ona miała do mnie żal, że wieczorem nie chciałem pójść do dyskoteki. Ja byłem zazdrosny, że dobrze się czuje w dużym towarzystwie» (З. Мільська-Вжосинська), «<...> koleżanki były zazdrosne, że mojej matce się udało jeszcze bardziej niż im uporządkować własny dzień i dlatego do swoich rozkładów dnia wstawiły telefonowanie do niej, aby torpedować jej plany» (Т. Пьонтек), «— Mam tylko to do powiedzenia, że koledzy z zarządu szkolnego są po prostu zazdrośni, że chodzę z towarzyszem Mikuciem <...>» (Г. Грінберг).

М. Гугала стверджує, що між двома основними конструкціями, які використовуються для експлікації переживання заздрості в польській мові (*X jest zazdrosny o Y* та *X zazdrości Z-owi Y-a*), існує семантична відмінність. Конструкція з прикметником стосується заздрості X-а з приводу того самого предмета (Y), що належить Z-у, за допомогою ж дієслова повідомляють про бажання X мати такий самий предмет (Y), який має Z, тобто у значенні дієслова відсутній компонент 'бажання мати виключно той самий Y'²⁷. На нашу думку, словникові дефініції польського прикметника та дієслова такої відмінності не об'єктивують. Крім цього, дослідниця зазначає, що предмет заздрості при прикметниковому предикаті завжди має абстрактний характер, це може бути *sława, popularność, sukcesy*²⁸. Однак приклади з Національного корпусу польської мови доводять, що Причиною заздрості в конструкціях з прикметниковим предикатом можуть бути і конкретні предмети: «Tancerki obserwowały się wzajemnie, wyculone na każdy sukces rywalki. Były zazdrosne o twarz, nogi, biust, figurę, sylwetkę <...>» (А. Заневський). Варто додати, що для прикметника *zawistny* «czująca niechęć, niepawieść do kogoś z powodu jego osiągnięć, powodzenia, kierująca się tym uczuciem; zazdrosny» (SJPD) неможлива конструкція **Ktoś jest zawistny o co*, навіть якщо він виступає у функції іменного присудка.

В українській мові переживання емоції заздрості позначається дієсловами *заздрити, завидувати, заздритися, заздростити* та предикативними прислівниками, або словами категорії стану: *заздро, заздрісно, завидно*. Дієслово *заздрити* тлумачиться в СУМ-і через іменникову назву без жодних вказівок на його диференційні ознаки: «відчувати заздрість до кого-, чого-небудь» (СУМ), а *заздрість* своєю чергою — як «почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого; пристрасне бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого» (там же). Синонімічне *завидувати* в СУМ-і подається як нейтральне, у Словнику української мови в 20-ти томах маркується вже як розмовне (СУМ-20). Натомість *заздритися* «розм. те саме, що заздрити; заздрячи, пристрастно бажати, прагнути оволодіти чим-небудь» (СУМ) в обох словниках подається як розмовне, а *заздростити* — як діалектне. Українські дієслова мають різноманітні моделі керування. Найтиповішою є дативна конструкція, у якій семантика Об'єкта забарвлена семантикою Адресата, Причина об'єктивується за допомогою підрядного речення:

Хтось заздрить / завидує кому (з якої причини), напр.: «Артем напружено стежив за його рухами, щиро заздрячи археологи: адже він перший ступив за

²⁷ Gugala M. Op. cit.— S. 56.

²⁸ Ibid. — S. 54.

загадкову стіну...» (В. Владко), «Василь заздри́в братові, що той гарцює на коні, а він мусить біля кабиць терти пшоно, товкти сало та банити й шарувати всякий посуд» (А. Кащенко), «Нам всі в селі завидували, що в нас хата така велика, і що діти всі тьфу-тьфу-тьфу вирости, що і дідо твій до професора доробився...» (Л. Дереш), «Він іще поглядав за нею вслід і завидував у душі Краньцовському, що може обнімати таку любу особу» (Л. Мартович).

Можуть бути спрощені дативні моделі, де Причина виражена не підрядним реченням, а іменником у родовому відмінку або прийменниково-іменниковими конструкціями:

Хтось завидує кому чого, напр.: «Меншиков завидував цареві не тільки його царського вінця, але й тої велетенської сили, того “твердого характеру”, котрому ніщо й ніколи не могло устоятися» (Б. Лепкий), «Він [Славко] знав Краньцовського за дуже статечного чоловіка. Не раз завидував йому панських манер і такту» (Л. Мартович); **Хтось заздрить кому за що**, напр.: «Йому страшенно заздрили за його успіхи в науці, якій він віддав усю свою воллю, всі думки, всі почуття <...>» (Д. Бузько); **Хтось заздрить кому в чому**, напр.: «Він навіть заздри́в у дечому Дмитру Івановичу — його фантазії, його умінню одним ривком прорізатися думкою кудись далеко, на території, зовсім не обжиті думками інших <...>» (Ю. Мушкетик), «Сестра сестрі заздрить у красоті» (Українське народне прислів'я).

Значно рідше Об'єкт може виступати в акузативі з прийменником *на*:

Хтось заздрить на кого (з якої причини), напр.: «[Мавка:] Се так, як голу-би... Я часом заздрила на їх: так ніжно вони кохаються...» (Л. Українка).

Іменником чи займенником у давальному відмінку або знахідному з прийменником може бути виражена і Причина, тоді як Об'єкт — іменником у родовому належності або присвійним займенником чи прикметником:

Хтось заздрить/ завидує чому (кого / чийому), напр.: «Маріка по-доброму заздрила успіхам кухні <...>» (О. Авраменко), «Колеги та друзі навіть заздрили його вмінню викручуватися в найскладніших обставинах» (І. Ле), «Пригадали вони тоді, як дід Улас плескав, як вони завидували Федоровому покуманню» (П. Мирний), «Він завидував щастю вчителів і з кожним днем все більше прив'язувався до Петрика» (М. Стельмах); **Хтось заздрить/ завидує/ заздриться на що (кого / чие)**, напр.: «<...> кожне заздрить на твої розкоші і з мечем та вогнем геть жене твої діти <...>» (М. Старицький), «Всі завидують на нашу хату» (П. Мирний), «На велику худобу, батьківщину її [дівчини] заздрились» (Г. Барвінок).

Так само як і в польській мові, Причиною в дативній моделі керування може бути не лише предмет або властивість, а й інша особа та пояснення, чому саме вона викликає почуття заздрості:

Хтось завидує кому кого (з якої причини), напр.: «І мати вмовкає, усміхнеться... і стає знов добра; вона дала б і душу за свого Грицька, якого їй чи не всі завидують, такий вже гарний і розумний вдався» (О. Кобилянська).

Причина разом з Об'єктом можуть об'єктивуватися в підрядному реченні:

Хтось заздрить / заздростить, що..., напр.: «Я прислухалася до їхньої розмови і заздрила, що мати більше любить Гальку, ніж мене» (А. Лисовець), «Всі заздростили, що Володько має лаковану рем'яну попругу з бляхою та орлом» (У. Самчук).

В українській мові емоційний стан заздрості може передаватися за допомогою предикативних прислівників *заздро*, *заздрісно*, *завидно*. Експерієнцер при такому предикаті завжди має форму давального відмінка, Причина та Об'єкт найчастіше об'єктивуються в підрядному реченні:

Комусь заздро / заздрісно / завидно, що ..., напр.: «Прокопові заздро, що я злетів на таку височінь, що маю заснувати свій інститут» (О. Гончар), «Було трохи заздрісно, що Кость Рижиков скоро стане електриком, що він часто бачиться з Катєю, говорить з нею» (М. Дашків), «Завидно, мабуть, стало проклятим сіромахам, що в городового козака повно в господі» (П. Куліш); **Комусь заздро / заздрісно на те, що...**, напр.: «На щастя, перерва була невеликою, і вчитель читописання вгамував розбурханий народ — аж заздрісно стало на те, як легко це йому вдалося» (Н. Околітенко).

У конструкціях із прислівниковим предикатом Об'єкт може виступати у знахідному відмінку з прийменником, а Причина — у підрядному реченні:

Комусь заздро / заздрісно на кого (з якої причини), напр.: «Семен видів, що всі ті люди й веселі й щирі до себе, та й від того стало йому неначе заздро на тих людей» (Л. Мартович), «Кухарям, котрі лишалися в Січі, ніколи в небо глянути. Й заздро їм на козаків, котрі юрбами блукали од куреня до куреня <...>» (Ю. Мушкетик), «А коли вам заздрісно на тих “власних”, що автом своїм православних по селах лякають, так що ж: понюхайте запальничку, щоб і вам бензином завоняло <...>» (О. Вишня).

Прийменниковою формою знахідного відмінка може виражатися і Причина емоції, а Об'єкт — іменником у родовому належності або присвійним займенником чи прикметником. Він також може бути відсутнім безпосередньо в моделі керування і реалізуватися в попередньому чи наступному контексті:

Комусь заздро / заздрісно / завидно на кого / на що (кого / чие), напр.: «— А вам заздро на мого чоловіка? — умішається Галя» (П. Мирний), «<...> бойка чорнобрива, бодай же тебе шляк трафив!» — думала собі Пазя про Гандзю, бо завидно їй було на Гандзині чорні брови» (Л. Мартович), «Чи заздрісно тобі на сю корону, сю багряницю, сеє берло?» (Л. Українка).

Переживання емоції заздрості може передаватися за допомогою фразеологічної одиниці *завидки беруть*. Експерієнцер у всіх моделях керування з фразеологічним предикатом є акузативним, Об'єкт може виражатися прийменниковим акузативом або родовим належності, Причина — також прийменниковим акузативом або підрядним реченням:

Когось завидки беруть, що... напр.: «А тебе завидки беруть, що не всі парубки біля тебе?» (І. Карпенко-Карий), «Її трохи брали завидки, що “жовтогаряча” Маруся, багато молодша за неї, похопилась знайти собі жениха» (І. Нечуй-Левицький); **Когось завидки беруть на що (кого / чие)**, напр.: «Із Січі запорожці ходили воювать з ворогами. І взяли завидки ворогів на їх хист та одвагу» (М. Кропивницький), «Беруть завидки на чужі пожитки» (Українське народне прислів'я); **Когось завидки беруть на кого (з якої причини)**, напр.: «<...> їх уже брали завидки на таку щедру чи дурну покупницю, що знадилась на чортзна-що» (Б. Антоненко-Давидович), «<...> та чи не тю на вас, баби, чого се ви розкаркались, як гайворони на сніг, завидки беруть на людські діти, що свої невдатні?!» (О. Забужко).

У російській мові на позначення переживання заздрості існує лише одне дієслово *завидовать*, яке, так само як і в українській, тлумачиться через іменникову назву: «испытывать чувство зависти» (ССРЛЯ), тоді як *зависть* — «чувство досады, вызванное превосходством, удачей другого; желание обладать тем, что есть у другого» (там же), «чувство досады, раздражения, вызванное превосходством, успехами, благополучием другого» (БТСРЯ). Детальну дефініцію вказаного дієслова подає у своєму словнику В. Даль: «досадовать на чужую уда-

чу, счастье, болеть чужим здоровьем, жалеть, что у самого нет того, что есть у другого»²⁹. Російське дієслово має такі моделі керування:

Кто-то завидует кому (по какой причине), напр.: «Японец не скрывая завидовал ребятам — им было тепло» (Г. Белих), «Вид у него был счастливый и хамский. Даже конвоиры завидовали ему» (С. Довлатов); **Кто-то завидует чему (кого / чьему)**, напр.: «Но глубоко в душе, сквозь все осуждения и попреки я завидую его безоглядной свободе» (Д. Гранін), «Завидовал Сомов не только доброте сестры <...> но и умению выдержанно вести себя в любом обществе» (О. Сарнова); **Кто-то завидует, что...**, напр.: «Проклятая цапля! Он, верно, завидует, что я сижу в директорском кабинете и очиниваю перья для его превосходительства» (М. Гоголь), «А кто-то завидует, что я на диване валяюсь» (В. Чехова).

Як свідчить фактичний матеріал, найпоширенішою для дієслова *завидовать* є дативна модель керування, де Причина виражена підрядним реченням, та спрощена модель, у якій форму давального відмінка має Причина, а Об'єкт — родового належності. Також Причина й Об'єкт можуть реалізуватися в підрядному реченні.

У російській мові, так само як і в українській, предикат із семантикою емоційного стану заздрості може бути не лише дієслівним, а й прислівниковим. У ролі предиката виступає прислівник *завидно*, при цьому Експерієнцер завжди є дативним, Об'єкт і Причина заздрості зазвичай представлені в підрядному реченні:

Кому-то завидно (по какой причине), напр.: «Им было весело, и Нине стало завидно» (Г. Щербакова), «В такие скверные минуты было мне досадно и завидно: ведь вот живет же человек, у которого есть огромное любимое дело, слава, прелестная жена <...>» (М. Арцибашев); **Кому-то завидно, что...**, напр.: «Кольке было завидно, что Васька куда-то уезжает, и он возненавидел его» (Д. Мамін-Сибіряк), «Я вижу, Алексей Иванович, вам завидно, что наконец в газете не о вас, а обо мне пишут» (О. Арбузов).

Іноді обидва актанти можуть реалізуватися у спрощеній конструкції без підрядного речення, коли Причина виражена давальним відмінком, а Об'єкт — формою родового належності:

Кому-то завидно чему (кого / чьему), напр.: «Было очень завидно не таланту автора, это уж от бога, а трудолюбию <...>» (М. Гаспаров), «Надежда Александровна весела, сделалась даже веселее Веры, которой было завидно счастьем сестры, сумевшей своего Пашку поместить в одной квартире <...>» (Ф. Решетников).

Ще одна досить незвична модель керування прислівникового предиката, у якій Експерієнцер і Об'єкт мають форму давального відмінка, а Причина виражена означенням Об'єкта або підрядним реченням:

Кому-то завидно кому (по какой причине), напр.: «Ей было до боли завидно этой бойкой, сытой, устроенной при месте женщине и жаль своих собственных неудач» (О. Амфітеатров), «Ему на миг стало завидно Лапе, который женится на Фене» (А. Зарін).

Предикат емоційного стану заздрості в російській мові, так само як і в українській, може бути фразеологічним з аналогічними моделями керування:

Кого-то завидки берут на кого / на что, напр.: «— Давно — говорит, завидки берут на тех девок да молодок, коих в барский дом наряжают» (П. Бажов), «Завидки их, что ль, берут на красоту да на смелость, не пойму, чего так нещадны, тож ведь молодые» (І. Єфремов); **Кого-то завидки берут (по какой причине)**,

²⁹ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — М., 1981. — Т. 1–4.

напр.: «Прочих солдат завидки берут, а у нас в первом батальоне лафа» (С. Чорний), «Просто завидки берут — до чего толковая девка» (В. Распутін).

Хоча частіше фразеологізм *завидки бурут* як у російській, так і в українській мовах уживається лише з Експерієнцером, а решта учасників ситуації — Об'єкт і Причина емоції — читаються з контексту.

Таким чином, репрезентація емоційного стану заздрості в порівнюваних мовах може відбуватися не лише за допомогою дієслів, але й шляхом використання предикативних прислівників і фразеологічних одиниць в українській і російській мовах та прикметників — у польській. Аналіз фактичного матеріалу з національних лінгвістичних корпусів дозволив виявити різні моделі керування предикатів зі значенням «переживання заздрості». Досліджувані предикати мають три семантичні валентності — Експерієнцера, Об'єкта і Причини. При дієсловах і прикметниках Експерієнцер завжди виражається номінативно, при предикативних прислівниках він є дативним, при фразеологічних одиницях — акузативним. Об'єктом емоційних переживань групи «Заздрість» є інша особа. Найтиповішим морфо-синтаксичним способом його вираження у трьох мовах є давальний відмінок. Іноді в дативі може виступати і Причина емоції, а Об'єкт при цьому має форму родового відмінка належності або виражається присвійними займенниками чи прикметниками. Зазвичай Причина об'єктивується за допомогою підрядних речень, а також прийменниково-іменникових конструкцій. Доволі часто цей актант у моделі керування поряд з Експерієнцером і Об'єктом не присутній і стає зрозумілим з контексту. Лексичні одиниці, що позначають переживання заздрості, є моносемантичними, за винятком польського прикметника *zazdrosny*, друге значення якого пов'язане з переживанням ревності.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- БТСРЯ — Большой толковый словарь русского языка / Под ред. С. А. Кузнецова.— СПб., 2002.— 1535 с.
 СУМ — Словник української мови : В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда.— К., 1970–1980.— Т. 1–11.
 СУМ-20 — Словник української мови : В 20 т.— К., 2010–2015.— Т. 1–6.
 USJP — Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza.— Warszawa, 2003.— Т. 1–4.
 SJPD — Słownik języka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego.— Warszawa, 1958–1969.— Т. 1–11.
 SWJP — Słownik współczesnego języka polskiego / Pod red. B. Dunaja.— Warszawa, 1996.— 1393 s.

L. I. NIKOLAIEENKO

SEMANTIC AND VALENCY CHARACTERISTICS OF PREDICATES WITH THE MEANING «EXPERIENCING ENVY» IN POLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN

The article is a study of semantic and valency properties of lexemes that denote the experiencing of envy in Polish, Ukrainian, and Russian. The author compares their patterns of government and describes their semantic valencies determining such actants as Experiencer, Object and Emotion Cause.

Keywords: predicate, actant, valency, definition, government pattern.